

MARIAN VAYREDA

LA PUNYALADA

A cura de Margarida Casacuberta

EDITORIAL BARCINO · IMPRESCINDIBLES

Biblioteca de Clàssics Catalans

LA PUNYALADA

IMPRESINDIBLES
BIBLIOTECA DE CLÀSSICS CATALANS

DIRECTOR
ORIOL MAGRINYÀ

CONSELL ASSESSOR
LOLA BADIA, MARGARIDA CASACUBERTA,
FRANCESC J. GÓMEZ, TOMÀS MARTÍNEZ,
JOSEP MASSOT, RAQUEL PARERA,
JOSEP PUJOL, JOAN SANTANACH,
ALBERT SOLER, JOSEP SOLERVICENS,
GUILLEM USANDIZAGA

FUNDACIÓ////**CARULLA**

MARIAN VAYREDA

LA PUNYALADA

A cura de Margarida Casacuberta

EDITORIAL BARCINO · IMPRESCINDIBLES

Biblioteca de Clàssics Catalans

Aquesta edició ha rebut un ajut de:

Generalitat de Catalunya
**Departament
de Cultura**

Imprescindibles. Biblioteca de Clàssics Catalans, 2

Primera edició: octubre de 2021

© de l'edició, la introducció, el postfaci i les notes,
Margarida Casacuberta, 2021

Il·lustració de la coberta: trabuc espanyol del segle XIX
© Interfoto/Alamy, 2021

Reservats tots els drets d'aquesta edició:
Editorial Barcino, SA
Via Augusta 252-260, 5è. 08017 Barcelona
www.editorialbarcino.cat

Edició núm. 876
Dipòsit legal: B 16752-2021
ISBN: 978-84-7226-894-4

Edició de taula i revisió de l'original: Raquel Parera
Correcció de proves: Esmena Correccions
Disseny de la coberta: Duró Studio
Disseny de l'interior: Duró Studio i Tono Cristòfol
Preimpresió: Fotocomposició Marquès, SL
Impressió: Gràfiques Ortells, SL

ÍNDIX

INTRODUCCIÓ	7
<i>La punyalada</i> , l'obra d'art definitiva	9
Una edició respectuosa amb l'autor	11
LA PUNYALADA	15
Pròleg	17
Capítol I	27
Capítol II	37
Capítol III	47
Capítol IV	53
Capítol V	61
Capítol VI	68
Capítol VII	74
Capítol VIII	79
Capítol IX	88
Capítol X	92
Capítol XI	101
Capítol XII	109
Capítol XIII	115
Capítol XIV	125
Capítol XV	130

Capítol xvi	138
Capítol xvii	146
Capítol xviii	152
Capítol xix	158
Capítol xx	165
Capítol xxi	174
Capítol xxii	184
Capítol xxiii	196
Capítol xxiv	201
Capítol xxv	211
POSTFACI	219
BIBLIOGRAFIA	239
GLOSSARI	241

INTRODUCCIÓ

INTRODUCCIÓ

***La punyalada*, l'obra d'art definitiva**

La punyalada és una obra cabdal de les lletres catalanes i la culminació de la producció literària de Marian Vayreda. Una novel·la plenament moderna que narra la lluita entre dos homes per una dona en el marc del bandolerisme més sagnant que es va viure a l'alta Garrotxa després de les carlinades. En un context en què la pietat i la compassió han desaparegut, assistim a la bestialització de l'ésser humà, a la victòria dels instints més primaris i violents, a la destrucció més absoluta de la civilització per part d'una natura salvatge, totpoderosa i devastadora. És una novel·la obscura, tel·lúrica, plena d'acció i de girs imprevisibles. Si els *Records de la darrera carlinada* vayredians han estat presentats darrerament com el «western català inoblidable», cal considerar *La punyalada* com l'obra d'art definitiva.

La punyalada és la tercera i última novel·la de Marian Vayreda. Nascut a Olot el 14 d'octubre de 1853, fill de propietaris rurals i germà petit del pintor Joaquim Vayreda i del botànic Estanislau Vayreda, la seva trajectòria vital es pot interpretar com un viatge d'iniciació, de recerca de la pròpia identitat, en un món en plena transformació i marcat per la crisi dels valors tradicionals. Quan esclata la tercera guerra carlista, el 1872, s'enrola com a voluntari a les tropes del general Savalls i fa el seu particular «bateig de

foc» en una guerra de la qual no tardarà a constatar la bestialitat i, al mateix temps, l'absurd. Ferit en una mà, el jove dels Vayreda desertarà i passarà la frontera per reunir-se amb el seu germà a Seta, abans de dirigir-se a París per aprendre a pintar.

Marian Vayreda va dedicar la resta de la seva vida a superar l'experiència de l'absurd de la guerra com a defensa d'una causa política i va iniciar un procés de recerca d'una mirada i una veu pròpies a través de l'art i de l'escriptura que li permetessin trobar el seu lloc en el món com a home, com a artista i com a intel·lectual i, alhora, incidir en la transformació d'aquella realitat convulsa que feia trontollar tot el sistema de valors que sustentava la seva identitat. La Història, amb majúscula, li havia passat pel damunt.

Aquesta trajectòria vital, marcada per un complex i conflictiu procés ideològic, polític i personal, es projecta literàriament en els diversos articles i narracions breus publicats a la premsa catalanista a partir dels anys noranta del segle XIX i, sobretot, de les tres novel·les que va escriure mitjançant formes narratives diverses però complementàries fins a la seva mort: *Records de la darrera carlinada* (1898), *Sang nova* (1900) i *La punyalada* (1904). Així, *Records de la darrera carlinada* és una novel·la construïda sobre el fil conductor del viatge d'un jove aprenent d'heroi que busca la restitució de l'ordre tradicional a través de la participació com a voluntari a la tercera guerra carlista. Les diferents estacions del viacrucis que dibuixen els capítols d'una novel·la reconegudament autobiogràfica, escrita des de la perspectiva de l'home madur que vol llegar els seus records i la seva experiència als fills, es converteixen en una desmitificació sistemàtica de la figura de l'heroi, que la modernitat s'ha encarregat de destruir. Per altra banda, el protagonista de *Sang nova*, novel·la en tercera persona, discursiva i didàctica, tampoc no és cap heroi, malgrat les seves constants disquisicions polítiques, econòmiques, socials i culturals, que el situen, a més, clarament en el context del regionalisme com a forma de regeneració de la societat catalana del tombant del segle XIX al XX. Jove d'acció, abans de pretendre transformar la realitat de la muntanya

catalana a través de la regeneració de l'economia agrícola i pecuària i de la recatalanització de la «burgesia muntanyenca», ha fracassat tant en la seva participació activa en els moviments nacionalistes europeus (Irlanda) com en la revolució de 1868. Fracassada la via revolucionària, l'única sortida plausible passa per la síntesi entre modernitat i tradició que representa el catalanisme. *Sang nova* pretenia ser la «novel·la nacional» de Catalunya.

És a *La punyalada*, però, on Vayreda culmina la recerca de la pròpia identitat com a escriptor. La construcció d'una veu narradora en primera persona situada en un personatge viscut, altament complex i esdevingut savi a cops de realitat enmig d'una natura salvatge, converteix l'anomenada «novel·la dels trabucaires» en una novel·la simbòlica que planteja les tensions internes de l'individu modern i desencaixat. A través de la lluita titànica entre l'Ivo, bandoler i rebel recalitrant, i Albert Bardals, que intenta retornar a la civilització després que l'experiència directa de la guerra hagi fet sorgir la bèstia que porta dins, amb Coralí en el centre del conflicte com a víctima, *La punyalada* dinamita la dimensió heroica de l'individu com a condició indispensable per al naixement d'un individu nou, un antiheroi que, ofegant les pulsions de l'instint i purificat pel sofriment i el dolor, assumeix la inexorable solitud.

Una edició respectuosa amb l'autor

La punyalada s'havia de publicar a la mateixa impremta que les dues obres anteriors de Vayreda, la de l'olotí Narcís Planadevall. L'autor, però, va emmalaltir quan en revisava les galerades, i només va poder arribar fins al final del vuitè capítol abans de morir prematurament el 6 de febrer de 1903. La seva vídua, Pilar Aulet, va acceptar la petició del director de *La Il·lustració Catalana*, Francesc Matheu, de publicar la novel·la a Barcelona, en el seu nou projecte editorial. D'aquesta manera, una obra que hauria aparegut amb peu d'impremta Olot 1902, va sortir

a la llum, primer per capítols i amb il·lustracions dels olotins Josep Berga i Boix, Josep Berga i Boada i Miquel Blay a la revista de Matheu des de juny fins a desembre de 1903, i després en forma de llibre el 1904, havent passat per un nou procés de revisió amb criteris diferents dels primigenis. En aquella edició, el títol *La punyalada* anava acompanyat del subtítol «novel·la muntanyenca». El 1921, amb l'ortografia revisada d'acord amb les normes fabrianes, va ser reeditada a la col·lecció Biblioteca Catalana de l'Editorial Catalana; recuperada per l'Editorial Selecta el 1945, les edicions posteriors no presenten canvis substancials fins a la d'Antònia Tayadella de 2004 (Proa), any de la celebració del centenari de la primera edició de l'obra.

Les circumstàncies especials de la transmissió del text de *La punyalada* justifiquen que els criteris d'edició del present volum de la col·lecció Imprescindibles de l'Editorial Barcino siguin singulars. Aquesta edició parteix, en primer lloc, del respecte al text de l'autor; en segon lloc, de la voluntat d'acostar un text prefabricat al lector dels nostres dies, i, en tercer lloc, de l'establiment del text que Tayadella va argumentar sòlidament en un pròleg que, amb el títol «*La punyalada*, de Marià Vayreda: l'enrevessada història d'un text i la seva edició», justificava l'opció de prescindir de l'edició de 1904 i convertir en testimoni base les galeres que l'escriptor, ja malalt, va tenir temps de revisar i de corregir de cara a l'edició de la novel·la a la impremta de Narcís Planadevall (que arriben fins al capítol VIII), i el manuscrit autògraf de *La punyalada* fins al final, ambdós documents conservats a la Biblioteca Marià Vayreda d'Olot. Com diu Tayadella, l'edició de 1904 és intervencionista i no controlada per l'autor.

Partint d'aquesta base i considerant que Marian Vayreda era perfectament conscient dels problemes que comportava editar en una llengua no normativitzada i subjecta a polèmiques importants i ideologitzades que no arribarien a trobar un mínim consens fins a la publicació de la *Gramàtica catalana* de Pompeu Fabra (1913), i que l'autor havia demostrat ser capaç d'esmenar els seus criteris d'acord amb l'evolució dels

coneixements gramaticals,¹ aquesta edició de *La punyalada* s'inscriu en la línia d'adaptar el text a la normativa ortogràfica actual tot respectant les particularitats fonètiques, morfològiques, sintàctiques i lèxiques de l'original. Amb aquest propòsit, i alhora el de millorar l'establiment del text gràcies a una revisió acurada que ha permès de fer-hi algunes esmenes, s'ha col·lacionat de forma sistemàtica l'edició de Tayadella de 2004 amb les galerades corregides per Vayreda i amb el manuscrit autògraf.

Hem regularitzat d'acord amb les normes actuals la puntuació, l'ús de majúscules i minúscules, l'accentuació, l'apostrofació i la grafia dels mots (*assassinar, augmentar, consciència, innocència, llançar/llençar*, etc.), excepte en aquells casos en què l'autor usa, de manera sistemàtica, unes formes que no coincideixen amb les grafies preceptives actuals i que, si fossin modificades, se'n veurien alterades les peculiaritats fonètiques dialectals o col·loquials. Hem mantingut, doncs, *agoit, auba, aucell, calificatiu, cantitat, casi, jonoll*, etc., i també les formes ioditzades característiques de la parla de Vayreda, com *corregai, esquifinyai, podai* o *solei*.

Respectem la *n* epentètica en enllaços fònics com *an aquell, an ell* o *an en*; la *e* epentètica en casos com *figureu's-e, ompliu's-e, ordenàls-e* o *repas-sà's-e*, i, quan apareix en la transcripció de la llengua oral, la *t* epentètica en formes com *vatja* o *pruïtja*, encara vives en la zona fronterera entre la Garrotxa i l'Alt Empordà. Normalitzem els usos de *c*, *ç*, *s*, *ss* i *z* per representar els sons d'essa sorda i essa sonora, així com l'ús d'*s* o *x* al final de la primera síl·laba de mot començat per la vocal *e* (*estendre, explicar*).

¹ És una clara mostra d'aquesta consciència el text que Vayreda va incloure al final de les 501 pàgines de què consta la primera edició de *Sang nova*, «Una explicació de l'autor» on informava els seus lectors, en primer lloc, que havia optat, a diferència de l'edició dels *Records de la darrera carlinada* (1898), per assumir l'opció dels plurals en *-es*, i, en segon lloc, que havia pres dues decisions gramaticals més: la primera fa referència a l'ús de «l'article *el* quan va a davant de masculí, reservant l'article *lo* per a quan va davant de neutre o de paraula que substitueix al nom (exemple: *lo bo del cas, lo més fèrtil de tot el país*) perquè aixís se diu en nostres encontrades i en casi tot Catalunya»; la segona, molt més «radical», tal com ell mateix escriu, «és la substitució de la *ll* per la *y* en alguns casos».

En canvi, perquè es correspon amb la pronúncia habitual en temps de l'autor (vegeu el pròleg de Tayadella, pàgina xxv), conservem la essa sonora fricativa en paraules del tipus *bestialisar*, *civilisar*, *horrorisar*, *idealisar*, *inutilisar*, *organisar*, *realisar*, entre altres. També hem optat per grafiar amb essa sorda el verb *frissar* i totes les seves formes per la freqüència d'ús en l'autògraf de Vayreda, així com el substantiu *bassòfia*, en tant que és amb essa sorda com se solen pronunciar, en catalanitzar-les col·loquialment, les paraules castellanescs amb *z*.

Pel que fa a la morfologia, hem mantingut el doble gènere en els adjectius que normativament tenen una sola terminació (*infeliça*), i el gènere femení en mots com *costum* o *vantatge*. Hem conservat els gerundis acabats en *-quent* i *-guent* (*crequent*, *diguent*, *siguent*), i també determinats aspectes sintàctics no normatius, com gerundis de posterioritat, la locució *en quant a*, *al* davant d'infinitiu, la preposició *de* davant de relatiu o la preposició *amb* després del verb *somniar*.

Respecte al lèxic, hem mantingut les variants formals avui considerades dialectals o col·loquials, així com els castellanismes: *aixís*, *cabo*, *fadiga*, *fusellar*, *gosar* ('gaudir'), *iglésia*, *luego*, *menos*, *mentres*, etc. Solament hem utilitzat la cursiva quan el mateix Vayreda subratlla mots i expressions, especialment en els diàlegs, per remarcar-ne una pronúncia estrangera (en castellà, com *cuartel*, *bandoleros*, *autoridad*, o en francès, com *grimaces*) o una determinada intencionalitat.

Per tal de facilitar la comprensió del text, aquesta edició va acompanyada d'anotacions de lèxic a peu de pàgina i d'un glossari on es poden trobar, a més de paraules que eventualment poden resultar obscures al lector actual, alguns termes propis de la parla de la Garrotxa. Al final del volum, el lector hi trobarà un postfaci en què s'aprofundeix en les lectures i interpretacions de *La punyalada*, així com una selecció bibliogràfica.

MARGARIDA CASACUBERTA
RAQUEL PARERA

LA PUNYALADA

PRÒLEG

DALT DEL PUIG DE BASSEGODA, COM POSAT EXPRÉS PER A CONfort de l'excursionista afadigat, hi ha un canapè de blaníssima herba i sòlid respatller de pedra, on algun temps jo m'hi asseia sovint, contemplant sempre amb el mateix interès el grandios panorama que s'estenia a mos peus. A sol ixent, les terres baixes de l'Empordà s'obiraven boiroses per damunt les serralades de la Mare de Déu del Mont, emboscades fins a sota les calisses¹ de sa carena nua; més ençà, el pic de Tossa; i més ençà encara, Lliurona, rònega i perduda entre els alzinars; el rieral del Borró tallat a pic, la serra de Banyadors i les negres pinoses de Polí; cap a la dreta, els formidables reductes del Freu, els crenys² i gorges de Sadernes, on s'hi veu encara l'encinglada cova des de la qual diu que un temps el bisbe pasturava el seu ramat i beneïa, per damunt de l'avenc, a les verges del Senyor arraulides en son convent de Coll Roig, entre esquifits conreus i minúsculs vergers enrondats de murtres i llentiscle. Més a ponent, Talaixà, a cavall de cingleres espantoses, el grandios absis de Sant Aniol i les feréstegues raconades de Brull. Mirant cap a Segarra, veia Ribelles damunt les imponentes canals d'Uja, Bestracà sobre els

¹ *calissa*: 'calcària'.

² *creny*: 'penya sortida, dent de la cresta d'un cingle'.

enderrocs d'Escalles; i cap al nord, Costabona i el majestuós Canigó tot cobert de neu. Çà i enllà, contemplava aixecaments espantosos de massius granítics que, desnivellats de base, s'havien obert formant dantesques esquerdes, muradals immensos, ensulsiades colossals que deixaren al viu roques nues i pelades com insepults cranis de titans; i per entremig de tal desllorigament, hi veia verdejar, en ufanós embull, des del roure aparatós i la rogenca alzina dels soleis fins al frescal faig de les obagues i l'airós pi de les altures que, formant onades de vegetació, omplien les fondalades, remuntaven vessants i carenes, i escalaven fins els espadats, per mica que en sos relleixos i revirons³ pogués arrapar-s'hi la jonça o clavar-hi l'urpa el rebec alzinall, anc que⁴ fos llançant ses branques a l'abim.

Quan tenia ja la vista sadollada d'aquell luxuriós espectacle, i els pulmons ben saturats de la brisa canigonenca, davallava els tres pisos d'aquella mena de torre de l'homenatge, i enfonsant-me en les fosses gegantines, travessava boscúries, ombrívoles unes, on mai s'hi feia dia, migrades altres i aclameïdes⁵ per la misèria del terror rocós d'on xuclaven; creuava clapes de soques negroses, socarrimades pels incendis dels pastors descuidats o maliciosos, o bé devastades pels collidors d'escorça que les deixaven nues i sagnoses, a la mercè dels carboners i artigaires que les destralejaven sense pietat; trespava per damunt de clapisses⁶ de pedra cantelluda i sollevadissa i, escalant espadats i xaragalls, furgava i recossiava⁷ coves i tutes⁸ perdudes entre la malesa, en busca de records i relíquies de llurs passats habitants, visitava masies i barraques de carboners, recollint cançons i llegendes, romanços i rondalles, tot pescant al vol locucions i mots especialíssims d'aquell terror que talment sembla abandonat de la mà de Déu.

3 *reviró*: 'regruix'.

4 *anc que*: 'encara que'.

5 *aclameïda*: 'abatuda, debilitada, amagrida'.

6 *clapissa*: 'paratge de roques i pedreny, produït generalment per l'acció corrosiva de les pluges i les geleres'.

7 *recossiar*: 'recercar, recórrer procurant descobrir o trobar'.

8 *tuta*: 'cova que s'utilitza com a refugi'.

Però la Meca de les meves aficions d'excursionista era el Mas Bardal, del terme d'Albanyà, on, a l'entrada o a la sortida de la muntanyosa Garrotxa, feia sempre cap, per saludar i conversar llargament amb l'ermità d'aquella casa, el vell Albert. Era aquest una mena d'anacoreta esborrat dels fulls del llibre de la mort, que anava fent anys i més anys arrossegant una vida de xacres i mals gams,⁹ ja que, com deia ell, ara mateix no tenia en tot el seu cos res que valgués *tres pitos*. Aixís havia anat enterrant a família, amics i coneguts, que bé diu aquell adagi que «allarga més el que piula que el que xiula», quedant-se sol al món, fins al punt que, segons pròpia expressió, ja no coneixia a ningú, com ningú recordava ja qui havia sigut aquell home en els seus temps. Sols per referències se sabia que havia passat moltes trifulques, que algun temps havia patit molt, i que totes les seves xacres pervenien de ferides i galipàndries atrapades al darrere dels trabucaires, als que, junt amb altres joves del seu temps, havia feta molta guerra. Fins se deia si era ell qui havia donat mort al terrible Esparver, el darrer d'aquells bandolers d'anomenada que havien fet tremolar la terra.

Lo cert és que quedava força misteriosa la persona de l'avi Bardals. Ell tenia poques amistats i no contava mai res, i dels seus temps ja ningú vivia; i àdhuc els que darrer moriren, per saber-ne poca cosa o per reserva, tampoc el mentaven gaire. Això faria que en els qüentos de la vora del foc, en què anaven a dojo les històries més esgarrifoses del temps en què aquella Garrotxa era catau de malfactors i perdularis, que hi anaven a descansar de llurs fadigues, a posar preu a la llibertat dels cautius, segrestats, com deien, de tot arreu de Catalunya, i a gaudir-se, entre cràpules¹⁰ i borratxeres, dels beneficis de llurs rampinyes i pillatges en les espaioses i encinglades coves que allí abunden i sota els boscos de fondalades casi inaccessibles, venia a resultar l'Albert sols com un de tants que, cansats de sofrir el jou de la lladregada, s'armaren en sometent i, després de llarga brega, ne feren una

⁹ *gam*: 'malura, afecció morbosa, generalment de causa desconeguda'.

¹⁰ *cràpula*: 'excés de vi, embriaguesa, disbauxa'.

estenallada a les raconades del Brull, amb tot lo que el pobre home hi havia perduda la salut, no sent-ne mai més cuca ni aucell.

La primera vegada que el vaig veure, me produí una impressió per demés estranya. Figureu's-e un home escardalenc, de carns xuclades i pell pergaminosa d'un color cendrós clar, com si estés faltat de sang, blanc de cap i ras de barba, sempre com si fos diumenge. La seva cara era d'un caient pacífic i resignat, nas alt i fi de línies, llavis prims sobre una barba menuda i sota un front ratllat d'arrugues, uns ulls blaus, apagats i dolços, d'aquells que sempre sembla que demanin clemència. Devia haver sigut de bona estatura, perquè ara, corbat com era, encara alçava força. Vestia de panyo negre, ordinari però net, camisa blanca sense planxar, i al coll una corbata de seda, també negra, amb tantes voltes que a la darrera sols li quedaven els becs per a nuar. Cobria el cap amb un casquet de punt de teler, ratllat de blanc i negre, i calçava sabates de roba amb sola d'espardenya.

El seu tracte de primer moment resultava recelós i reservat; fixava molt la vista, com si li escassegés, i sovint s'aclucava d'ulls, apretant-se el front amb la mà, com si volgués retenir les idees o li flaquesqués el cervell; però, un cop assossegat o convençut de la bona fe del visitant, se tornava més amorós i expansiu, si bé sols després de molt tracte no es manifestava son caràcter amb tota sa plenitud. Aixís m'explicava jo la poca popularitat de què gosava entre sos comarcans, als qui tampoc ell tenia en gran concepte, i la poca intervenció que generalment se li concedia en la darrera epopeia dels trabucaires, per més que vaig entendre aviat que n'hi havia tinguda molta; lo que hi havia era que, a diferència de molts veterans, el record de les seves gestes semblava sols despertar-li pensaments dolorosos o molestos, per lo que defugia de conversar-ne.

Després de repetides visites, acabí per congeniar, en quant era possible, amb aquell caràcter enfellonit pels anys i les xacres i separat del món per raons de salut i d'idiosincràsia. Conversant llargament sobre coses de la terra, se mostrava admirat i fins encuriosit de mes particulars aficions, les quals atiava contant-me munió de detalls i cosetes que em demostraven una viva penetració i fàcil assimilació dels objectius que em guiaven.

Era força llegit, si bé el cercol de la seva alimentació literària se reduïa al repertori dels doctors i legistes cerverins¹¹ de cinquanta anys enrere, i encara que darrerament havia paladejat alguna cosa dels temps nous, obsessionat sempre amb la idea de que estava en el darrer any de la seva vida, creia prudent no enquimerar-s'hi, pensant que ja tenia prou lletra per a arribar a l'altre món. Amb tot, la seva intel·ligència era prou oberta per a aplicar a les petites qüestions que ens plantejàvem un criteri força just i a vegades ben original.

Un dia en què estava més d'humor, després de contar-me alguns casos concrets, al veure l'interès amb què l'escoltava, acabà per fer-me mostra de les recordances que d'aquells temps guardava. El braç esquer, mig baldat d'un cop de bala, una altra senyal fonda a l'espatlla dreta, la gargamella tota cosida amb uns punts que semblaven marcar dents de dragó i, per fi, arremangant la pitrera de la camisa, arreganyà¹² el pit, mostrant-me una horrorosa costura al costat del mugró esquer.

—Ara afegiu-hi, an això —deia ell—, el reuma atrapat dormint a sol i serena, les relíquies que conservo encara del paludisme dels xaragalls i les cavernes baixes, l'asma, fruit dels grans cansaments i... mil penalitats d'altra mena, que no cauen mai a terra, i veureu quina vida he portat i per quin voler de Déu encara m'arrossego pel camí del cementiri sense assolir-ne mai el terme.

Després, posat a la rossoladora,¹³ acabà per descobrir-me son cor, que era deu vegades més llatzerat encara que el seu cos. M'explicà com havia malograt sa educació, seduït per l'amistat d'un company que el dominava com un bruixot; com s'havia donat a la vida aventurera de la guerra civil seguida de l'emigració; com havia davallat a la vida dels taüls¹⁴ de taverna i de bordell, on, si no s'hi havia rebolcat, fou més per instint d'una

11 *legistes cerverins*: 'doctes en lleis de la Universitat de Cervera'.

12 *arreganyar*: 'mostrar, deixar veure allò que normalment està cobert'.

13 *posat a la rossoladora*: 'deixant-se anar, com qui llisca rost avall'.

14 *taül*: 'persona capaç de qualsevol acció baixa; tafur, taujà'.

pulcritud innata que per sentiments de moralitat; que el continu contacte de la gent perduda, a la que despreciava per orgull o esperit de superioritat, sense saber-se'n sostreure per natural encongiment, ensems que li havia fet perdre els darrers vestigis de les ensenyances i dels bons exemples de la família, li havia engendrat un caràcter retret i surni.¹⁵ La falta de tracte amb gent que pensés o que cregués l'havia portat a concentrar-se, creant-se una filosofia especial amb mires a sa pròpia individualitat i completament despullada d'altruisme.

Comprenent que estava malgastant la vida dins un medi ambient que no era el seu i que li repugnava, sospirava per una existència més noble i pel tracte de la gent honrada, mes no per ànsies de perfecció moral, que ni comprenia, sinó per un millor estar material, com aquell que se n'entra a la iglésia sols perquè li plau més l'aroma de l'incens que les bafarades de la taverna. Resistí l'embrutiment material, com els gats se defensen de la brutícia, per instint; però el seu embrutiment moral arribà a atrofiar-li fins la idea del bé i del mal. El bé, per a ell, era lo que s'ajusta a les conveniències personals, sempre que la justícia no hi tingui què dir, i el mal, lo que les contraria, lo que desplaça, lo que lleva la tranquil·litat. Aixís s'explica que son amic el suggestionés i dominés, àdhuc ferint son orgull, perquè l'ambient de corrupció en què vivien, an aquell li era favorable, era el seu propi i dins d'ell triomfava la superioritat de son ingeni, de sa despreocupació i de sa força corporal.

Pogué, per fi, sostreure-se'n amb un suprem esforç, i tornar a casa. Ferm en son propòsit, se relacionà amb gent com cal i, creguent-se regenerat, buscà i obtingué l'amor d'una noia honrada; però l'antic amic, convertit en enemic mortal i més tard en quefe de bandolers, li declarà guerra a mort, combatent-se els dos a foc i a sang. Ses rivalitats, ànima de la darrera epopeia dels trabucaires, acarriaren sobre d'ell desgràcies, contratemps i terribles desenganys, i la seva filosofia, desproveïda de creències

15 *surni*: 'sorrut'.

positives i farcides sols d'egoisme xorc, no li serví de res. Lluità mentres tingué forces, sostingut per la desesperació, fins que, aterrat i abatut, el cap li flaquejà i caigué en el més baix grau d'embrutiment moral i material, del que sols n'eixí després d'una luctuosa escena que li obrí els ulls de l'ànima, posant-li el cos a les portes de la mort. Tot això ho contà en termes breus i concisos, interessant-me encara més lo que callava que lo que contava.

—Sabeu que això és interessantíssim? Quina llàstima que no ho tingueu escrit! —diguí jo.

—Escrit! —feu ell—. Ho voleu encara millor escrit? —I em mostrava les seves nafres.

—Però vós morireu, i el llibre es perdrà! Vull dir escrit en paper i en lletres de motllo, per a recordança d'una època característica de nostra història i per a medecina de les ànimes malaltes.

Ell feu un gest especial d'espatlles, fixà la mirada uns moments sobre els calaixos del canterano, i després, com repensant-se, em mirà amb sos ulls malaltissos, tot diguent:

—I qui creieu que llegiria aqueixes misèries el dia d'avui? Quins són els malalts d'aquesta mena que volen gorir? Tots se creuen amb salut per a vendre. Ademés, ni jo en sé, d'escriure per als altres, ni els vells saben de lletra, i els joves..., molts d'ells, més valdria que no en sabessin.

Passaren molts mesos, i quan ja em preparava per reanudar mes excursions anyals, rebí la visita d'un subjecte que es digué marmessor de l'Albert dels Bardals, qui, després de fer-me saber la mort d'aquest, manifestà que entre sos papers s'hi havia trobat un paquet clos adreçat a mon nom, per lo que creia interpretar la voluntat del difunt fent-me'l a mans.

Obert el paquet amb tots els respectes deguts a la memòria de qui procedia, resultà contenir tota una recopilació d'impressions, relacions de fets, observacions i reflexions, totes elles de caràcter personalíssim, íntim per millor dir, plenes d'ingenuïtat i fins moltes vegades de compunció,

més punyenta per la cruesa i pel realisme amb què fets i conceptes eren sovint presentats.

No crec convenient fer més comentaris sobre lo que, baix la meva responsabilitat, m'atrevesc a donar a l'estampa. Sols per justificar-me, transcriuré alguns fragments de la carta acompanyatòria que es trobava al cap de la documentació. Deia aixís:

«Bon amic, quan rebreu aquesta jo ja dormiré al soleió, sota els xipresos de la parroquial. Déu m'hi do bon son i vulga acollir ma ànima amb Ell, amén.

(...)

»Ja quan un dia me parlàreu d'escriure mes memòries, tinguí intent d'ompliu's-e les butxaques d'aquesta paperada; resistí, no obstant, amb la idea de fer-ne un repàs, selecció i ordenació. Encara més, tocat un poc de la vostra dèria, volguí, a les acaballes de la meua vida, reveure per darrera volta molts d'aquells llocs que em foren tan familiars; volguí refrescar mos records, grats i esblaimats uns, com somnis d'infant, i altres vius i punyents com dagues, a fi d'empeltar saba nova a l'obra de què ja *in mente* vos ne feia hereu.

»En efecte: me fiu passejar per uns i altres llocs, i a poc tornava a casa llassat i amb l'ànim més abatut que abans. Me semblà talment que aquella terra patia del meu propi mal i que, igual que mon cos, s'arrossegava pel camí del cementiri. Ja no és aquella terra jovençana i rumbosa com una núvia bosquerola que jo havia coneguda. Ses luxurioses arbredes van desapareixent destralejades per l'artigaire estúpid i pel carboner explotador de la ignorància i la misèria del propietari, i, empaitada per la batuda, ha fugit també la fauna que abans li donava vida.

»Al santuari de la Mare de Déu del Mont me mostraren dins d'un *exvoto* els ullals del darrer senglar d'aquelles boscúries, que morí lluitant amb en Moncanut, en quals carns s'hi ferratjà¹⁶ com per a venjar-se de

16 *ferratjar-se*: 'rabejar-se contra algú'.

la destrucció de la seva nissaga. La darrera daina, després de vagar alguns anys, viuda i fonedissa, per clotades i torrenteres, un dia de neu s'arraulí, ronyosa i pelada pels anys i la misèria, sota les tàpies del Mas del Pui, com demanant al masover la caritat de deslliurar-la d'una vida tan emmigranyada i xorca. Les àligues imperials, superba parella que no tenia rival ni pariona en tots els monts d'Europa, cansades de pagar l'escot de llurs ous al savi col·leccionista que havia ensenyat als bosquerols de jugar-se la vida per a robà'ls-hi, ja han pres comiat dels cingles de Talaixà. Els isards ja fa temps que es guaiten sos antics quartels d'hivern des de les congestes del Puigmal i el Canigó, i els lloparrassos, que no es rendiren als mastins ni a llurs collars reblats de pues de ferro, no poguent resistir la llum del sol que desentenebrava ses lloperes, se feren enllà, i els que no, acovardits i fugitius, moriren menjant la bola¹⁷ com miserables gossos captaïres.

»Sols resten allí, immutables com allavors, aquelles gegantines carcanades, patentisant un etern miracle d'equilibri; aquells espadats fora de plom, amb les basamentes rosegades per l'acció traïdora i sorda de l'aigua; aquells mateixos immensos còdols abalançats sobre d'avencs, com badalls d'infern, i aquells colossals morrots de penya viva apuntant-se els uns als altres com proes de fantàstics barcos en combat: uns cairuts i rogençs, altres verdosos i negres, i alguns rematats en esperons de contorns epilèptics i recargolats com renecs de condemnat.

»Cert que en molts indrets, com la carn que rebrolla per sobre de l'os corcat i balit,¹⁸ se redreça encara, potent i ufanosa, la vegetació, protestant de l'espoliació de què és víctima de part de l'estúpidesa humana, fent més punyidora, amb la frescor de sos colors, la misèria i la soletat d'aquells llocs feréstecs.

»Heus aquí com som trobada la terra que guarda els records de ma juvenesa, records que, en mes llarguíssimes hores de trista soletat, anava

17 *la bola*: 'piloteta de menjar barrejat amb metzines, vidre molt, etc., que es donava als animals per matar-los'.

18 *balit*: 'consumit de corc; desfet, espanyat, consumit de les arnes'.

clavant en aquests papers, amb l'esperança de que aixís deixarien en pau la meva ànima atribolada, i heus aquí per quina raó no em som vist amb cor d'ordenà'ls-e i repassà'ls-e com volia. Mes jo espero que vós, que feieu gran glossa d'una terra que tants de sos fills hem maleïda, vós, que us donàveu la pena de rebre soleiades i greus fatigues per a esbrinar els secrets de ses balmes i bores,¹⁹ afraus i raconades, prenent nota dels remors de les selves, de la braó de les cascates, dels cants dels aucells i fins dels lladrucs de les bèsties del bosc, com de les paraulades dels terrelloners que, a voltes, no són gaire més que lladrucs de bestioletes, potser encara hi trobareu quelcom que us plaurà, anc que no siga sinó per a enriquir vostra cartera, que dieu vós.

»Per lo demés, vostres són: tal·leu i cosiu a vostre albir; mes, per si tinguéssiu la pensada de donar al públic aquestes pàgines, mediteu bé si fora millor encara llençar-les al foc. Estan tan plenes de sang! Sang brollada a dolls d'amples ferides, i sang d'aquella que regalima a gotes d'un cor llatzerat per la desesperació i les sequetats de l'esperit, i... és molta sang, potser massa, per a aquests temps de refinaments i de feminisme. Amb tot, heus-e-les aquí, i, doncs, ne sou advertit: si no us plauen, cremeu-les i fareu millor.»

19 *bora*: 'cova'.

CAPÍTOL I

MAI COM AQUELL ANY M'HAVIA SEMBLAT TRISTA LA DIADA DE l'aplec dels francesos a Sant Aniol. I això que la matinada es presentava hermosa com cap altra; el blau del cel s'estenia com un vel puríssim per damunt de les cingleres, i el sol, amb sos raigs daurats, acabalava els tons briosos d'una vegetació frondosa, frescament regalada per les pluges primaverals que havien abundantament abeurat fins les arrels més fondes dels arbres centenaris. De més a més, jo portava el cor sadollat d'amor i d'esperança: me creia en bona correspondència amb la Coralí, la rumbosa molinera de Balasc, i de molt temps que tenia escollit l'aplec de Sant Aniol per a fer ma solemne declaració, presentant els memorials en tota forma, ja que aital diada era, en la comarca, senyalada com la més escaienta per als prometatges que volien fer sort. I, malgrat aquests paraments, mai com aquell any m'havia paregut trista la diada de l'aplec dels francesos a Sant Aniol.

Potser la tristesa arrencava de la mateixa contorbació del meu esperit, obligat a fer un acte que repugnava a la ingènita covardia del meu caràcter; potser un pressentiment de fracàs entelava les meves il·lusions, però també crec que, a més d'aquestes causes, hi havia la que en general afectava a tota la comarca, flagel·lada allavors per un recrudiment del bandolerisme, més campant que mai pel desamparo en què ens trobàvem per part de l'autoritat, que altres maldecaps tenia a ciutat que ocupar-se de mantenir

POSTFACI A LA LECTURA DE *LA PUNYALADA*

1

Vaig escoltar *La punyalada* molt abans no la vaig llegir per primera vegada. A Ràdio Olot, quan jo era petita, radiaven novel·les. No recordo ni quin dia ni a quina hora ho feien, ni tan sols sé bé quina edat jo devia tenir aleshores, però el que sí que recordo és com em va impactar la història de la pobra Coralí, segrestada pels trabucaires en una cova o en una casa perduda de l'alta Garrotxa. A mi, les muntanyes em feien basarda. Només de pensar-ho, m'esgarrijava. Dels altres perills que corria la noia no sé si me n'adonava prou, però potser els intuïa.

He dit «la història de la Coralí». És curiós, perquè a *La punyalada* la Coralí pràcticament no hi surt. I, en qualsevol cas, totes les vegades que he llegit i rellegit la novel·la de Marian Vayreda m'he fixat molt més en la història i la figura de l'Albert Bardals, l'autor de les memòries que un excursionista científic rep en herència després de la mort d'aquell i que, per la seva exemplaritat, no dubta a editar. Totes, fins ara. Potser no anava tan errada aquella nena que, atenta a la novel·la de la ràdio olotina, patia per la Coralí.

Publicada pòstumament, *La punyalada* és la tercera i última novel·la de Marian Vayreda i Vila (Olot 1853-1903). Germà petit del pintor i polític Joaquim Vayreda, la seva adolescència va coincidir amb l'esclat de la tercera carlinada. L'extrema joventut, la reacció contra els abusos de l'exèrcit liberal instal·lat a Olot i un cert «bovarisme» que vinculava la masculinitat a l'heroisme, a l'honor i a la guerra per la defensa d'uns valors considerats fonamentals i percebuts en perill davant les transformacions provocades per la modernitat, el van portar a enrolar-se com a voluntari, juntament amb dos dels seus germans, a les tropes carlistes. L'experiència traumàtica que va suposar per al petit dels Vayreda el bateig de foc i de sang que comporta l'experiència de la guerra, el contrast entre l'ideal romàntic i el contacte directe amb la mort, la bestialització humana i el desengany davant la constatació de l'arbitrarietat de la política, van marcar la construcció de la identitat esqueixada, escindida, que és a la base de la seva escriptura. No només de les tres novel·les que li han assegurat el reconeixement de la historiografia literària catalana —*Records de la darrera carlinada* (1898), *Sang nova* (1900) i *La punyalada* (1904)—, sinó també de la seva obra dispersa, tant narrativa com assagística i poètica. De «L'afusellat» a «El roure dels penjats», de la «Peripècia d'un artista en busca del seu ideal» al discurs de gràcies dels Jocs Florals de 1902, prohibits a Barcelona i celebrats a Sant Martí del Canigó, Marian Vayreda construeix una de les obres més representatives de la modernitat literària catalana a través d'un jo fragmentari, descentrat i autoconscient, a la recerca d'una veu pròpia i de la situació i el sentit de l'artista en un món en constant i vertiginosa transformació. En aquest sentit, tal com s'ha dit, el conjunt de l'obra vayrediana se sustenta sobre un eix eminentment autobiogràfic. Els vels de ficció que l'escriptor hi posa al damunt, mitjançant una profunda recerca lingüística i formal en el context de la revolució simbolista que sacseja les literatures europees a final del XIX, és el mecanisme que en garanteix una lectura plenament actual, contemporània.

Així, *Records de la darrera carlinada*, una de les primeres novel·les catalanes resultants de la crisi del positivisme i del realisme, es construeix sobre el viatge d'iniciació d'un jove Vayreda pels escenaris d'una guerra, no per absurda i caricaturitzada, menys bàrbara i despersonalitzadora, amb un simbòlic descens als inferns de la pròpia ànima que culminarà amb el retorn a la raó —al seny— del protagonista i la reinserció a la societat a través de la sublimació artística dels pecats de joventut. A *Sang nova*, la veu narradora s'inhibeix a favor d'una tercera persona omniscient a l'hora de bastir la personalitat d'un heroi modern, Ramon de Montbrió, redemptor d'una societat en decadència a través de la defensa d'un projecte cultural i polític —el catalanisme conservador— que busca la conciliació entre progrés i tradició, i defuig el recurs a la guerra i a la revolució prèviament experimentades pel protagonista. A *La punyalada*, finalment, Vayreda retornarà a la primera persona per reconstruir la història d'un segon naixement i la formació d'una identitat.

L'edifici narratiu de *La punyalada* se sustenta sobre la base d'unes memòries —típic recurs del manuscrit trobat o inserit— escrites pel vell Albert Bardals, un antic combatent de la primera guerra carlista (1840-1845) que, a diferència de tants altres exsoldats, convertits en bandolers i trabucaires, es proposa reintegrar-se a la societat establerta per mitjà de l'adopció d'una vida recta, assenyada, amb casament amb una «noia honrada», formació d'una família i respecte a la llei de Déu i dels homes, i veu truncades les seves expectatives amb l'assalt, poc abans de les noces, del molí del seu futur sogre i el segrest de la seva promesa, Coralí, per part dels trabucaires comandats per l'Ivo, el seu amic de la infantesa i l'adolescència esdevingut, acabada la guerra, rival i enemic. L'Ivo, conegut com l'Esparver, havia pres l'opció contrària a l'amic i havia convertit les afraus de la Garrotxa —territori fronterer entre França i Espanya, deixat de la mà de Déu i del control d'ambdós estats— en el seu principal camp d'acció. El fet que Albert Bardals s'in-

tegri en el sometent que planta cara, juntament amb l'escassa presència dels Mossos d'Esquadra, a les extorsions, assassinats i segrestos dels trabucaires, és només una de les raons per les quals l'antiga i intensa amistat es converteix en rivalitat i odi profunds. La lluita per la Coralí enfrontarà els dos mascles i constituirà un dels principals motors de l'acció de la novel·la, bastida sobre la persecució que, a partir del segrest de la noia, emprenen el nuvi burlat, els seus amics, Pep i Rafel, i el «subcabo» de Mossos, l'Arbós, a la recerca dels bandolers. El viatge físic per la muntanya porta Albert Bardals a endinsar-se en les fondalades del seu infern interior, que manté una efectiva correspondència amb l'imponent paisatge exterior, tan allunyat de l'harmonia i l'equilibri de la natura representada pels artistes de l'Escola d'Olot i de l'obra pictòrica del mateix escriptor.

La rellevància que adquireix, en la construcció de la novel·la, la introspecció psicològica del personatge que, més enllà de la confessió, s'auto-analitza per mitjà de l'escriptura, converteix els escenaris de la persecució —el territori fronterer, escabrós i al marge de la llei humana i divina— en metàfora d'un món on les forces del bé i del mal campen desfermades i on els individus es mouen arrossegats per l'instint més primari. Així, totes les capes de civilització que configuren el caràcter de l'Albert (conegut familiarment, gràcies a l'Ivo, amb el sobrenom de Picolí, un ocellet, comparat després amb un gos i, finalment, transformat en gos) i de l'Ivo (esdevingut l'Esparver, una au rapaç, que es convertirà en un llop sanguinari) han desaparegut quan, al final de la novel·la, es produeix l'encontre fatal entre tots dos personatges amb la lluita cos a cos que situa en el centre mateix de *La punyalada* una relació d'evidents connotacions homoeròtiques que esborra les fronteres entre l'odi i el desig, el plaer i el dolor, la vida i la mort, el conscient i l'inconscient, un cop anul·lada qualsevol reminiscència de raó, cultura i civilització per la força de l'instint, de la natura i de la barbàrie.

El viatge d'iniciació del protagonista i narrador de *La punyalada* culmina, com en *El cor de les tenebres* de Joseph Conrad, coetània de la novel·la de Vayreda, en el nucli mateix del mal, de l'horror i de l'abjecció, que els protagonistes d'ambdues obres no només contemplen, sinó que també experimenten i, fins i tot, comparteixen, atrets per la força i la «bellesa» de la veritat —el mal— que hi ha en el fons de la condició humana. Però ni Conrad ni Vayreda no s'aturen aquí. El final dels viatges dels respectius protagonistes i narradors de les dues novel·les té un retorn a la raó, a la civilització, a les normes establertes per la societat. Hi retornaran savis, això sí. Però la mateixa saviesa, estretament vinculada a la consciència i a la capacitat de posar paraules a les experiències respectives, farà que tots dos personatges optin per una existència en solitud, ascètica, separada de la vida, ja sigui com a mariner —en el cas de Marlow, que comença a narrar el seu viatge al cor de l'horror en una quieta i morta embocadura del Tàmesi londinenc—, ja sigui com la «mena d'anacoreta esborrat dels fulls del llibre de la mort» que, en el cas del vell Albert Bardals, va fent anys en el cor de la muntanya, en «aquell terror que talment sembla abandonat de la mà de Déu i del tracte dels homes».

La diferència entre tots dos personatges no és, tanmateix, anecdòtica, perquè respon a les intencions primeres que sustenten totes dues novel·les. Així, si en *El cor de les tenebres*, Conrad es proposa, a més d'explorar el fons obscur de la condició humana, denunciar la devastació provocada pel colonialisme europeu, en el cas de Vayreda el propòsit inicial de la novel·la queda perfectament explicitat en els esborranys que s'han conservat de *La punyalada* —que Antònia Tayadella va estudiar detalladament en la seva tesi doctoral— i que em sembla interessant relacionar amb el conjunt de la producció artística i literària de Marian Vayreda. En primer lloc, hi ha les motivacions polítiques de qui havia fet el pas «del trabuc a la ploma» i denunciava a través de l'escriptura, ja sigui

periodística o de ficció, la crisi econòmica, política, social i moral de la muntanya catalana. D'aquí el subtítol de «novel·la muntanyenca» que apareix en el manuscrit i que, tot i ser eliminat en una revisió posterior, inscriu *La punyalada* en la tradició de la «novel·la muntanyenca», potenciada en el context del moviment de la Renaixença, especialment en el darrer quart del segle XIX, d'acord amb un programa estètic i ideològic fonamentat en la defensa del que el mateix Vayreda va qualificar com a «modernisme de bona mena» i que cercava un equilibri entre tradició i modernitat, regeneració econòmica de la Catalunya rural com a contrapès al creixement de la metròpoli barcelonina, defensa dels valors de la tradició, del catolicisme i del pairalisme com a fonament de la societat burgesa, i del regionalisme com a via de reconstrucció de les relacions entre Catalunya i Espanya en el context de la Restauració borbònica. És el mateix discurs que fonamenta l'anomenada Escola d'Olot i que explica la vinculació del grup olotí amb el vigatanisme i amb el barceloní Cercle Artístic de Sant Lluc en la defensa d'un «art cristià» i d'un «art per a fer pàtria».

Perquè, en segon lloc, Vayreda pretén demostrar, a través de la seva obra escrita, pictòrica i empresarial —com a gerent de la indústria d'imatgeria religiosa El Arte Cristiano S. A.— les tesis de Lev Tolstoi en l'assaig *Què és l'art?* (1896) a propòsit de la funció i el sentit de l'art en l'Europa finisecular, percebuda com a decadent i necessitada de «sang nova», que és com titula Vayreda la seva segona novel·la publicada. L'art ha de ser, per damunt de qualsevol altra cosa, moralitzador i didàctic. I contra les noves tendències modernistes defensores de «l'art per l'art», considerades dissolvents, es proposa construir individualitats conscients, sòlidament assentades sobre els valors morals que han de garantir la cohesió d'una societat que, tal com Vayreda fa dir al narrador de *La punyalada* al final del «Pròleg», és en perill de dissolució. En paraules del vell Bardals, davant la conveniència o no de donar al públic unes «pàgines (...) tan plenes de sang»: «És molta sang, potser massa, per a aquests temps de refinaments i de feminisme».

D'acord amb aquests pressupòsits, Vayreda es proposa escriure una novel·la de tesi, i així ho demostra la sinopsi argumental de *La punyalada* que es conserva entre els papers personals de l'escriptor a la Biblioteca Marià Vayreda d'Olot:

L'escena passa a l'alta Garrotxa, o sigui la comarca del Bassegoda; l'època és després de la primera carlinada, quan el país estava infestat de lladres i segrestadors coneguts amb el nom de trabucaires.

Els principals protagonistes són dos joves que han fet la guerra junts i, malgrat el ser dos caràcters antitètics, han conservat una amistat de tota la vida. Renyeixen per qüestió d'una mossa de gran cor però un xic fluixa de cervell que fa cara a tots dos i, després d'una primera i violenta topada al mig del bosc en la qual la noia es manifesta decididament per un d'ells, l'un se converteix en capità de trabucaires i l'altre en quefe de sometents i auxiliar dels Mossos de l'Esquadra, desenrotllant-se una acció terrible i de sagnantes peripècies. Després de tan desesperats com inútils esforços que fa el promès per a recobrar la seva promesa, que ha sigut segrestada pels trabucaires, creient-la prostituïda entre els seus enemics, torna mig boig, vagant dia i nit pels boscos tot sol, igual que una bèstia. En aquesta situació, topa per darrera vegada amb el seu rival i el mata; però al tornar a veure la seva promesa, a la que segueix creient prostituïda entre els trabucaires, vol tractar-la com a tal, i ella, que s'ha conservat honrada, se veu obligada a defensar-se del seu estimat amb el mateix punyal que ell un dia li regalà i que li havia servit per a defensar la seva honra amb els trabucaires. La punyalada que li dona, desguassant-li la sang corrompuda per l'embrutiment en què havia caigut, li torna la raó perduda.

Finalment, l'autor es proposa advertir el lector sobre els perills que comporta una educació deficient, és a dir, una educació mancada en valors morals. Heus aquí el perquè de la tria del model de personatge

que ha de permetre a Vayreda exemplificar les conseqüències nefastes que una «amoralitat» aparentment innòcua —tan estesa en els discursos finiseculars— pot comportar tant individualment com col·lectiva. Així, Albert Bardals, tot i ser un personatge constitutivament bo —al llarg de les seves memòries insisteix que una mena d'«instint» el manté a una certa distància del «mal total» que encarna l'Ivo—, té uns fonaments morals poc sòlids degut a la seva condició d'orfe de mare, la figura encarregada de garantir la transmissió dels valors catòlics, tradicionals i pairals que vertebraven el catalanisme conservador i la societat equilibrada i harmoniosa que es proposa bastir idealment. Aquesta mancança fa d'Albert Bardals un caràcter inestable, insegur, abúlic, incapaç de distingir entre el bé i el mal i, per consegüent, de prendre les decisions adequades a l'hora de seguir el seu peculiar «camí de perfecció», un dels principals eixos de la novel·la.

5

És un gran encert la tria que fa Vayreda del punt de vista narratiu de *La punyalada*. A través de la mirada entelada —entenebrada, n'ha dit Maria Dasca— d'Albert Bardals, Vayreda construeix la figura del seu antagonista, el temut i desitjat Esparver. És un veritable *tour de force*, la construcció d'aquest personatge, i l'èxit de l'empresa explica el salt que fa la novel·la des de la mera història de trabucaires a la literatura universal, oberta, que converteix *La punyalada* en un clàssic contemporani.

Amb l'Esparver, un segon Serrallonga, Vayreda es proposa desmitificar la figura del bandoler, un dels personatges que Joan Maragall havia incorporat en el fris dels grans pecadors, individualistes, sanguinaris, renegats, materialistes, vitalistes, que protagonitzen l'apartat de les «Visions» del llibre *Visions & Cants* (1900), una de les obres més emblemàtiques del modernisme català. Era inconcebible i inacceptable, des de la perspectiva dels components de l'Escola d'Olot o del barceloní Cercle

GLOSSARI

GLOSSARI

Aquest glossari, que té la funció de complementar l' anotació del text, recull mots i expressions que eventualment poden resultar obscurs al lector actual, així com alguns termes propis de la parla de la Garrotxa. La majoria de definicions provenen del *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB) d'Antoni M. Alcover i Francesc de B. Moll, i algunes del *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans (DIEC2). Els verbs hi són entrats per l'infinitiu; els adjectius i els participis s'entren sempre en la forma masculina.

abassegar: arreplegar o retenir d'alguna cosa tot el que hi ha

acabalar: justipreciar, estimar la vàlua qualitativa o quantitativa d'una cosa o d'una persona

acarriar: acarrerar, donar camí

aclameïda: abatuda, debilitada, amagrida

aclatar: aplanar

aferrussar: aferrar

afofolament: acte i efecte d'afofoliar: tractar algú amb intimitat i afecte

afressat: transitat, que hi passa sovint molta gent

agarbonar: agafar algú amb força

agarrotar: lligar fort amb una corda

aglanar: abatre, aplanar moralment, estabornir

agoit: amagatall
agombolar: aglomerar, reunir en gran quantitat
aireferit: atacat de feridura o de baldament
aixanés: soroll, rebombori, escàndol
aixec: caça aixecada del seu jaç, del seu amagatall
aixecar el coure: sonar la campana d'alarma contra invasors o malfactors
alabrai: guirigall, crits de moltes persones que no s'entenen
aleta, fer l'~: afalagar insistentment algú per guanyar-li la voluntat, des-
 pertar-li el desig de fer una cosa, recaptar-ne un favor
àlies, fer ~: fer aliança
allà ahir, d'~: abans-d'ahir
amollegat: estovat
anc que: encara que
andandis: conducta
aperduar: estar en camí de perdre's
aquilatar: examinar i apreciar amb rigor el mèrit d'alguna cosa o d'algú
arborat: alçat amunt i verticalment
arramassar: aplegar
arreganyar: mostrar, deixar veure allò que normalment està cobert
artigaire: persona que fa artigues, és a dir, que prepara un tros de terra
 inculta per a conrear-la
asserreït: eixarreït, ressec, d'una gran eixutesa
atots, haver fet ~: haver donat de si tot el que podia donar; estar en plena
 decadència o en la impotència
atraüt: tràfec, moviment agitat i sorollós
aüques: d'*aücar*, perseguir fent grans crits
aviada: deixada anar una cosa que es retenia
avinentar: fer avinent, advertir, manifestar

babarota: espantall
badia: cap o ramal d'una trena de cabells, de cànem, d'espart, etc.
balafi: malbaratament

Aquesta edició de *La punyalada*, de Marian Vayreda,
s'ha acabat d'imprimir el mes d'octubre de 2021,
cent disset anys després de la seva primera publicació
a *La Il·lustració Catalana*.

S'ha compost amb tipus Adobe Garamond Pro
i s'ha imprès sobre paper certificat ecològic
Coral Book Ivory de 80 grams.